

SANT PERE DE RODES (CATALUNYA). LA CEL·LA I EL PRIMER MONESTIR (S. IX-XI)

J.A. ADELL i GISBERT *
J. LLINÀS i POL **
M. MATARÓ i PLADELASALA ***
E. RIU-BARRERA ****
J. SAGRERA i ARADILLA *****

PREÀMBUL

L'antic monestir de Sant Pere de Rodes es troba situat en un replà a mig vessant septentrional de la muntanya de Verdera, a les estríbacions nord-occidentals del massís del Cap de Creus, dins del terme municipal del Port de la Selva (Alt Empordà). Les seves edificacions presenten una cronologia que s'allarga des d'abans del s. IX fins a la fi del s. XVIII en que fou abandonat, a més de comptar des del segon terç del Nou-cents amb les aportacions d'un procés de restauració força discontinu. El conjunt monàstic s'ordena en dos recintes, dels quals el més antic és el format per l'es-

*Arquitecte. Coautor del Pla Director (1992) i dels projectes de restauració del claustre inferior i de l'església (1994 i 1995).

**Arqueòleg. Director de l'excavació (1995).

***Arqueòloga dels Serveis Territorials de Girona del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Directora de l'excavació (1989-1992).

****Arqueòleg del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya. Coordinador de la intervenció pluridisciplinària a Sant Pere de Rodes.

*****Arqueòleg. Director de l'excavació (1994).

glésia, els dos claustres sobreposats i les dependències articulades al seu entorn. En el seu estat actual és el resultat de la juxtaposició de programes constructius molt diferents, els més importants dels quals corresponen als s. X-XI, XII-XIII i XVII-XVIII. El segon recinte està constituït per un seguit d'edificacions en certs sectors adossades a l'anterior o separades d'ell per un gran pati a tres nivells, del qual les peces més antigues es remunten cap els s. XIV-XV, per bé que en la seva major part va ser bastit entre els s. XVII-XVIII.

Des de l'any 1989 i per iniciativa d'E. Carbonell, aleshores Director General del Patrimoni Cultural del govern català, el monestir de Rodes és objecte d'una intervenció integral que articula els processos d'excavació i estudi arqueològic amb la seva restauració, segons els criteris formulats en el Pla Director, redactat el 1992 pels arquitectes J.A. Adell, A. Navarro, A. Pastor i l'arqueòleg E. Riu-Barrera. Les recerca arqueològica es va iniciar el 1989 i fins a l'actualitat s'ha excavat la casa de l'abat, les sagristies, el refectori, la terrassa intermèdia del pati d'entrada, els claustres inferior i superior, així com l'església a més de sondejar l'edificació de llevant. Els treballs que porta a terme el Servei d'Arqueologia de la Generalitat han estat dirigits per M. Mataró (1989-1992), J. Sagraera (1994) i J. Llinàs (1995) i han comptat amb la participació dels arqueòlegs J. Burch, C. Carrascal, J. Llopart, C. Montalbán, L. Palahí, A. M. Puig, F. Tió i G. Vieyra. En l'actualitat i a mesura que el procés d'excavació avança, Sant Pere de Rodes ha esdevingut el cenobi català documentat arqueològicament d'una manera més àmplia, per la qual cosa constitueix una peça fonamental per al coneixement històric de les formes d'implantació i evolució dels establiments monàstics dins del procés de feudalització.

LA CEL·LA DE SANT PERE I ELS SEUS ANTECEDENTS. (FINS MITJAN S. X)

ELS VESTIGIS D'OCUPACIÓ MÉS ARCAICS (abans s. IX)

L'ocupació més antiga testimoniada arqueològicament al lloc on es troba instal·lada la vella abadia sembla remuntar força abans de les primeres notícies documentals de final s. IX referides a la cel·la de Sant Pere. Els vestigis d'aquest primer establiment són de notable entitat i corresponen a

una edificació de planta rectangular d'uns 7 x 25 m., aparentment aïllada i situada a la banda de llevant del conjunt monàstic. D'ella són parcialment visibles els frontis de migdia i septentrió, d'una alçada mitja conservada de 5 i 8 m. respectivament, a més d'un petit segment de la façana oriental d'uns 4 m. d'altura en peu. Es tracta de murs de massoneria irregular lligada amb morter de calç amb la cara exterior aparellada amb grans carreus de granit. Tant aquest tipus de parament com el de la pedra emprada són característiques constructives que no es varen repetir mai més a la resta d'edificacions del complex.

De moment, només s'ha efectuat un petit sondeig a la banda interna de la façana sud de l'edifici que ha posat al descobert en els estrats que descansen sobre la roca natural abundosa ceràmica dels s. V-VI. Atesa la limitació de la prospecció no és possible certificar que els estrats esmentats siguin d'època fundacional i podrien tractar-se d'abocaments posteriors, per la qual cosa resulta prematur fixar a partir d'ells la data de la construcció de l'edifici. A banda dels nivells inferiors de l'interior d'aquesta edificació, la resta d'àrees excavades del monestir no han proporcionat estructures ni contextos ceràmics que puguin remuntar a època romana o postimperial i tan sols s'han localitzat alguns fragments molt escadussers de terrissa romana barrejats sempre en estrats de formació força posterior.

A banda d'això cal fer esment a la presència de peces epigràfiques i escultòriques romanes en el monestir, sempre situades fora del seu context original. Entremig de la runa del terraplenatge d'una construcció precedent al claustre inferior, obra efectuada al tombant dels s. X-XI, es va trobar un fragment de placa esculturada de marbre itàlic amb un fris de volutes, estilísticament datat vers els s. I dC (Mataró, Burch, Carrascal, Puig, Vieyra, Riu-Barrera, 1994, 150-151). La peça, abans de la seva deposició havia estat reaprofitada com ho indica el seu contorn semicircular de talla barroera i que no guarda cap relació amb la decoració escultòrica, però que sense dubte estava destinat a adaptar-la a una ubicació ben precisa, encara que desconeguda. Per altre banda, Jeroni Pujades a cavall dels s. XVI-XVII va deixar constància que entre els suports de l'ara de l'altar major hi havia dues làpides romanes i que a més en un indret indeterminat del monestir es trobava una testa de grans dimensions, segurament també romana, suposada representació d'Hèrcules. (Fabre, Mayer, Rodà, 1991, 170-171; Mayer, Rodà, 1992). Tots els elements esmentats per Jeroni Pujades són actualment perduts. Per últim, el relleu de marbre conegut per la Vocació de Sant Pere

o Jesús i el apòstols que procedeix del portal major de l'església bastit cap a mitjan s. XII i que es conserva al Museu Frederic Marès de Barcelona, obra del Mestre de Cabestany, presenta al revers les restes d'un altre relleu totalment repicat i desfigurat, que suposadament formava part del frontal d'un sarcòfag pagà amb representació de la deessa Minerva (Bastardes, 1982, 400) o d'un de temàtica cristiana (Barral a *Catàleg*, 1991, 127). Molt probablement totes aquestes peces no guarden cap relació amb les preexistències del monestir, sinó que procedeixen d'assentaments romans de les regions pròximes, d'on s'haurien extret no pas de forma simultània segons s'intueix de la seva reintegració en contextos de cronologia diversa.

A causa de la pobresa de la informació arqueològica disponible no és possible determinar el caràcter de l'edificació rectangular de llevant ni fixar la seva cronologia precisa, sinó tan sols reconèixer la seva major antiguitat respecte a la resta de construccions conegudes fins ara. Tot i que la implantació d'aquest edifici fou més endavant un factor molt important, primer en la configuració arquitectònica de la cel·la i després del cenobi, de moment, la vinculació històrica entre ell i els establiments posteriors no és coneguda. De fet, els orígens de la cel·la de Sant Pere són encara força obscurs i durant molt temps han estat emmascarats per diverses llegendes confegides a fi d'atribuir-li una remota i prestigiosa antiguitat (Pladevall, 1981-1983/1986, 19-21). En un altre sentit i per motivacions directament vinculades amb la partició de Catalunya entre les monarquies hispana i francesa, així com amb la fixació de la nova frontera entre ambdós reialmes, alguns erudits dels s. XVI-XVII volgueren situar el monestir sobre les restes del temple de Venus que les fonts clàssiques ubicaren de forma imprecisa a les extremitats marítimes del Pirineu mediterrani, al límit entre la Gàl·lia i Hispània. La fortuna posterior d'aquesta formulació ha estat força notable, sense reconèixer la seva motivació política inicial.

LA CEL·LA DE SANT PERE (s. IX - inici s. X)

Les primeres notícies documentals febaents referides a la cel·la de Sant Pere daten de la fi del s. IX. Aleshores, la seva possessió, junt amb d'altres cel·les del territori de Perelada, era disputada entre l'abadia de Sant Esteve de Banyoles i la llenguadociana de Sant Policarp de Rasès. La cel·la de Sant Pere ha volgut ser identificada amb una suposada fundació cenobítica protagonitzada per l'abat hispà Àtala, el qual a la fi del s. VIII hauria

reestablert el culte en un seguit de temples del territori de Perelada, abans de traslladar-se a Rasès on va fundar el monestir de Sant Policarp (Badia, 1981, 54 i Badia a C.R. VIII.1, 51-55). Tanmateix la informació sobre aquest fet és del tot vague, perquè el text d'on procedeix no esmenta el nom o advocació de les esglésies reinstaurades ni els atribueix cap caràcter cenobític i a més correspon a un document gens fiable en tant que es tracta d'un fals precepte de l'esmentada abadia llenguadociana, atribuït a Carlemany, però que cal datar després de l'any 890 (Abadal, 1986, 101 i 253). Per tant, cal entendre'l com una falsificació confegida per l'abadia de Rasès per a fonamentar els seus drets sobre les cel·les que es disputava amb Sant Esteve de Banyoles i no pas com el transmissor d'un antiga tradició, en cap cas referida explícitament a Sant Pere de Rodes.

L'establiment del s. IX o anterior de la cel·la de Sant Pere a la muntanya de Rodes es pot contextualitzar d'una forma genèrica dintre del procés de colonització del Cap de Creus. Aquest territori es trobava poc o gens ocupat en època romana, com ho mostra la manca d'establiments d'aquesta període, cosa que contrasta amb la densa població i àmplia explotació del massís coneguda per les escriptures des del tombant s. IX-X. Així doncs, entre la fi de l'imperi i l'època comtal es va haver de produir un procés d'ocupació, del que ara per ara, atesa la manca d'exploració arqueològica, no es poden saber ni el ritme i ni les característiques, però que assentaments d'època visigòtica com el Puig Rom o poc posteriors com els localitzats a la vall de Montjoi, al paratge de la Casa Cremada o la vall de Penida, entre d'altres (Badia a *Catalunya Romànica*, 1989, 48-51), han de ser-ne productes directes. La colonització d'extenses zones muntanyoses o lacustres de la Catalunya Vella que al llarg de l'imperi havien estat terres marginals es va produir entre l'època visigòtica i carolíngia arran de la dissolució de l'ordre social romà i en un procés general a Europa d'expansió agrícola, dins del qual la implantació de monestirs va tenir una notable importància.

Als territoris d'Empúries i Perelada la fundació de cases monàstiques va ser força tardana en relació a les contrades pròximes tant del nord com del sud de l'Albera. Al nord-est de la Catalunya sudpirinenca els primers cenobis es constituïren al llarg del s. IX en els districtes de Besalú i Girona (Sant Aniol d'Aguja o Aguges, Sant Climent de Peralta, Sant Esteve de Banyoles, Sant Julià i Sant Vicenç del Mont, Sant Martí de les Escaules, Sant Medir i Sant Gregori, Sant Pau de Fontclara, Sant Pere d'Albanyà). No va ser fins entrat el s. X que a Empúries i Perelada s'establiren les abadies

de Santa Maria de Roses, Sant Pere de Rodes i Sant Quirc de Colera. En tots els casos que hi ha constància aquests monestirs constitueixen iniciatives senyoriales, gairebé sempre independents de l'aparell episcopal, que comptaven amb la col·laboració comtal, mitjançant la qual obtenien preceptes reials que els otorgaven immunitat plena i així es constituïen en dominis autònoms amb jurisdicció pròpia. Molt d'ells foren extremadament efímers i a la darreria del s. IX sols restaven els de Banyoles i el de Sant Gregori i Sant Medir, mentre que la resta s'havien eclipsat o havien estat absorbits dintre del domini d'abadies foranes o de la seu gironina. Els monestirs besaluencs (Aguja, Albanyà, Escaules i el Mont) s'ubicaren en zones de muntanya o just al piemont de la Garrotxa i l'Alt Empordà, a banda del de Banyoles bastit emmig del aiguamolls del desguàs de l'estany. Al territori gironí sols hi va haver una instal·lació a la plana que al s. X va traslladar-se a l'interior de la Selva, mentre que les dos restants es trobaven prop de les àrees lacustres de Pals (Fontclara i Peralta). Als dels territoris de Perelada i Empúries els cenobis varen situar-se a la serra de l'Albera (Colera), en ple massís del Cap de Creus (Rodes) o a les seves proximitats (Roses).

Les constants d'aquests establiments foren, per un costat, la seva situació en territoris de la muntanya mitjana i alta (Alt Empordà, Garrotxa i la Selva) o a l'entorn d'àrees lacustres interiors i litorals (Banyoles i Baix Empordà). Per altre banda, la seva ubicació casi sempre presenten un notable divergència respecte els territoris amb constància arqueològica d'una ocupació intensa al llarg de l'imperi romà i fins i tot en època visigòtica. Ambdós factors insinuen una relació molt directe dels monestirs amb l'ocupació d'àrees marginals lacustres o muntanyoses, sovint frustrada com demostra seva curta durada, així com la seva pràctica impossibilitat d'instal·lar-se a les planes, a causa segurament d'estar àmplia i extensament ocupades des d'antic.

Res se sap de concret sobre la instal·lació de la cel·la ni les escriptures aporten cap clàrícia respecte a la seva organització o morfologia. L'excavació arqueològica ha documentat un seguit de construccions de fases successives i datació imprecisa posteriors a l'edifici rectangular de llevant, alhora que anteriors al gran programa constructiu que es va emprendre arran de la transformació de la cel·la en abadia independent a partir del segon terç del s. X. Aixó fa situar les esmentades edificacions entre aquesta darrera data i el s. VII, per l'absència de ceràmiques de tradició tardoro-

mana en els seus contextos estratigràfics, cosa que referma la seva identificació amb la cel·la de Sant Pere. A ella han de pertanyer les restes localitzades al subsòl de la casa de l'abat, del claustre inferior i del temple, que corresponen a edificacions de difícil identificació i a una petita església, així com a diverses àrees d'enterrament amb tombes antropomorfes. Tant la necròpoli com les construccions es troben molt desfigurades per les obres posteriors i resulta molt difícil determinar la seva morfologia i l'organització general de l'establiment per la pèrdua de connexió estratigràfica entre els diferents sectors excavats.

Les restes més antigues d'aquesta etapa són les d'una petita construcció de planta rectangular i aparentment exempta, situada sota la galeria de llevant del claustre inferior i amb una porta oberta a tramuntana. Els seus murs, fonamentats damunt de la roca, són aparellats amb lloses poc treballades, lligades amb morter de calç i disposades indistintament en filades horitzontals i d'espiga. Les terres que reomplien el seu interior sols han aportat ceràmica grollera reduïda i comuna oxidada, sense presència de terrissa espatulada ni de tradició tardoromana, alhora que contenen el relleu romà retallat que abans s'ha esmentat. L'edifici va restar en peu fins a la construcció del claustre inferior cap el tombant dels s. X-XI, en que fou enderrocada parcialment i la base dels seus murs va servir de fonament als pilars de les arcades de la galeria oriental. Adossat perpendicularment a la façana septentrional es troba un llarg mur de pedra seca d'aparell d'espiga combinat amb filades horitzontals que en direcció nord queda interromput per la implantació de l'absis major de l'església. Paral·lel i a poca distància d'ell hi ha els vestigis molt desfigurats d'un altre mur de característiques constructives similars. Tots dos es fonamenten damunt de la penya i en els estrats fundacionals que s'hi associen es troba ceràmica espatulada. La seva obliteració es va produir, primer per la construcció de la capçalera del temple i tot seguit per la del claustre inferior entre el segon terç de s. X i l'inici del s. XI, però anteriorment un d'aquests murs, el de més llargada, havia estat alterat per una sepultura antropomorfa (Mataró, M.; Burch, J.; Carrascal, C.; Puig, A.M.; Vieyra, G.; Riu i Barrera, E, 1994, 147-148). A la casa de l'abat es va trobar en el subsòl de la planta baixa de l'ala nord les restes d'una edificació de la qual sols es conservava el basament de tres murs de pedra seca i un paviment de lloses dins d'un recinte rectangular. La ceràmica associada és espatulada i comuna reductora, així com fragments de tègules, un bocí informe de cuina africana i un possible fragment d'am-

fora (M. Mataró, J. Burch, J. Llopart, A.M. Puig, F. Tió, G. Vieyra, 1991, 165).

De l'església de la cel·la sols s'ha pogut identificar el basament del seu àbsis, integrat en la cripta del temple monàstic. De la resta de l'edifici no en queda cap vestigi perquè fou completament aterrat i el terreny on s'ubicava va ser profundament modificat a fi de bastir la nova església. L'exploració arqueològica de la capçalera de l'actual temple ha permès determinar que el mur semicircular on s'adossa la robusta pilastra de la volta anular de la cripta correspon al basament de l'àbsis del temple precedent. Aquesta primitiva construcció de planta semicircular i d'aparell de maçoneria lligada amb morter de calç s'assenta directament sobre la superfície irregular de la penya. El desnivell natural del terreny va afavorir la conservació parcial d'aquest àbsis, atès que per la banda exterior s'hi va adossar la cripta, mentre que per l'interior s'emplaçà un reconditori. L'absència de tombes antropomorfes en l'espai central del transpete i en el tram més oriental de la nau major podria fer pensar que aquest seria l'espai interior del temple primitiu, mentre que la zona ocupada per tombes antropomorfes de la nau de migdia i els peus de l'església correspondrien a l'exterior. De les restes conservades es coneix que el primitiu temple de Sant Pere, d'una cronologia que s'ha de situar segurament en els s. IX, era de molt reduïdes dimensions amb un sol àbsis de planta semicircular orientat a llevant, enlloc de la capçalera triabsidiada suposada a partir de l'advocació triple d'aquest temple (Badia, 1981, 56). La necròpoli de tombes antropomorfes associada a l'església primitiva s'exten per l'interior i l'entorn de l'actual temple. Així s'han trobat enterraments a la banda nord de l'àbsis central, a l'interior de la cripta i a les naus. Cap el nord el cementiri arriba fins el pati de la casa de l'abat i vers migdia s'allunya poc del peu la façana sud del temple on les sepultures es troben sota de les galeries nord i est del claustre inferior. Són enterraments orientats d'est a oest i de tipologia poc variada, majoritàriament de forma trapezoidal amb capçalera diferenciada i coberta de lloses pissarrenques (Mataró, Burch, Llopart, Puig, Tió, Vieyra, 1991, 165-166; Mataró, Burch, Carrascal, Puig, Vieyra, Riu-Barrera, 1994, 148-149).

En síntesi, els vestigis d'aquesta fase semblen correspondre a un conjunt d'edificacions de petites dimensions, els usos de les quals no es possible discernir, disposades en una organització, aparentment, poc articulada, que ocupen un espai força ampli i amb una església de reduïdes

dimensions a l'entorn del qual s'exten una necròpoli de tombes antropomorfes. El temple i les edificacions situades a l'àrea claustral foren enderrocades durant el procés constructiu desenvolupat entre el segon terç del s. X i l'inici del s. XI. L'edificació situada sota la casa de l'abat s'ignora si va restar en peu fins a la construcció d'aquest nou edifici. Gran part de la necròpoli de tombes atropomorfes que formava l'entorn més pròxim de l'església primitiva va quedar obliterated o destruïda per la implantació de l'actual temple monàstic.

LA FORMACIÓ DEL MONESTIR I LA SEVA ARTICULACIÓ ARQUITECTÒNICA. LA NOVA ESGLÉSIA I EL PRIMER CLAUSTRE (mitjan s. X - inici s. XI)

La cel·la de Sant Pere enlloc de revertir al patrimoni d'una de les abadies enfrontades va ser convertida en un monestir independent durant el segon quart del s. X, en una operació segurament promoguda pel comte Gaufred d'Empúries-Perelada-Rosselló (931-991) i executada pel magnat Tassi i el seu fill Hildesind, primer abat del nou cenobi (v. 947-991?) i bisbe d'Elna. La nova abadia de Rodes va aconseguir entre mitjan s. X i l'any mil amplis drets i dominis tan territorials com marítims al Cap de Creus i a l'Estany de Castelló, la majoria d'ells obtinguts per donacions comtals que alienaven l'antic patrimoni fiscal. La possessió pel monestir d'aquest patrimoni fou confirmada en diferents ocasions per actes dels reis carolingis i butlles papals. D'aquesta forma, Sant Pere de Rodes va esdevenir un dels poders senyorials més importants de la regió empordanesa, en estreta associació amb la casa comtal, especialment durant el període inicial del cenobi. En aquest sentit, la mateixa fundació monàstica, l'amplitud del programa constructiu que es va emprendre aleshores i la majestuositat de la seva arquitectura cal que siguin enteses com un programa polític d'afirmació de l'autoritat comtal. La consolidació de l'autonomia comtal respecte el reialme franc, simultània a la seva progressiva territorialització, es va plasmar així també en la fundació de monestirs propis dins dels dominis sota el seu control. En aquest cas, a més, la nova abadia de Rodes va ser dotada pels seus promotors d'una càrrega monumental que en certa mesura traslladava a escala local la gran arquitectura carolíngia. Fins aleshores les úniques cases monàstiques establertes en el comtat d'Empúries-Perelada-Rosselló es trobaven en el darrer d'aquests terri-

toris i eren les abadies d'Arles, Fontanes, Reglèlla i Soreda, mentre que a l'Empordà hi havia les cel·les de Perelada dependents de cases externes al comtat. Durant el s. X aquesta situació es va modificar substancialment amb la constitució a més de l'abadia de Rodes de les de Santa Maria de Roses i Sant Quirc de Colera, totes elles sota patrocini comtal.

L'ESGLÉSIA I LES CONSTRUCCIONS COETÀNIES

La constitució de l'abadia independent va comportar la transformació de la cel·la en un gran complex monàstic a partir d'un programa constructiu de gran envergadura, que va substituir completament les edificacions anteriors per altres de nova planta i que va constituir ben probablement una operació caràcter polític i alhora d'afermant dels poders senyoriais a la regió. L'obra nova va implicar, en primer lloc, una profunda remodelació del terreny i l'enderroc de les edificacions precedents per a les operacions de replanteig del nous edificis, que foren bastits segons uns projectes arquitectònics molt ben definits que abasten de forma unitària el conjunt de l'establiment i que foren executats sense massa variació respecte la traça inicial, que sens dubte havia d'existir. A aquest període comprès entre el segon terç del s. X i inici s. XI pertanyen el temple actual, el claustre inferior, el refectori o sala de monjos i l'hospital. Encara que l'església és objecte d'un llarg debat sobre la seva filiació estilística i cronologia precisa (Adell i Badia a *Catalunya Romànica*, 1990, 694-702), actualment tot porta a pensar que la seva construcció es devia iniciar cap a mitjan s. X, com es desprèn de la làpida funerària de Tassi, tal com ha assenyalat P. de Palol (*Catalunya Romànica*, 1994, 68-69), encara que segurament l'obra va prellongar-se fins a l'inici de la centúria següent.

Les úniques referències documentals a les construccions dels s. X-XI són tres donacions a l'obra. La més antiga és la de cent vaques del testament del comte Borrell II de Barcelona-Girona-Osona-Urgell el 993 (Baraut, 1980, 63-65), seguida de la d'una mula que sembla destinada específicament als treballs constructius en el testament del bisbe Sal·la d'Urgell del 1003 o 1005 (Baraut, 1980, 120-121) i per últim la d'una pesada d'argent del testament d'Ingilberga de Copons el 1038 (Bonnassie, 1976, 961). Atès el seu caràcter genèric, aquestes notícies no permeten determinar quina era la part del monestir en obres quan s'efecturen els donatius i per això fixar la cronologia del temple a partir d'elles, com diversos autors han

volgut fer, resulta una extrapolació abusiva, perquè, en realitat, l'única informació que proporcionen fa referència al desenvolupament global dels treballs constructius. Per altre banda, l'estudi artístic del temple sense contrastació arqueològica amb la seva pròpia arquitectura i el desconeixement de l'evolució constructiva de la globalitat del complex, han conduït a la descontextualització cronològica de l'església, així com a la reducció del monestir a aquest únic edifici o a la seva segmentació en peces inconnexes. La superació d'aquestes mancances es va iniciar amb l'aportació de J. Badia (1981), tot i que encara s'arrossegueu en l'obra alguns autors.

De l'anàlisi de la fàbrica de l'església es coneix que va obeir a un projecte arquitectònic molt ben definit i executat després d'una important operació d'adequació del terreny, que va comportar l'enderroc quasi complet del temple precedent, la realització de grans rebaixos de la roca per la banda meridional, així com l'assentament d'una plataforma de terraplennament al costat septentrional i de potents fonamentacions per a sustentar els pilars de la nau lateral nord. La construcció va seguir el projecte incial, sense variacions a la capçalera i murs perimetrals de la nau, mentre que la disposició interior dels pilars respon a un canvi en l'execució de l'obra. Encara que la seva consagració no sembla haver-se realitzat fins a l'any 1022, en aquesta data cal pensar que l'església devia estar pràcticament conclosa i és probable que l'acte tingués més relació amb la situació de conflicte en que es trobava l'abadia que no pas amb el seu propi procés edificatori (Badia, 1981, 64-65). L'excavació arqueològica extensiva del temple no ha aportat cap clarícia respecte a la seva datació absoluta, però sí que l'anàlisi de les seves relacions constructives amb la resta del complex monàstic permet precisar que es tracta d'una obra que es trobava molt avançada vers l'any mil. En concret, el fet plenament establert que el claustre primitiu, datat a cavall dels s. X-XI, va ser adossat a l'església quan la construcció d'aquesta havia d'estar en bona part executada, confirma que tant el projecte i com l'execució del temple s'han de datar dins del s. X.

L'església és un gran edifici de planta basilical amb tres naus, transepte i capçalera triabsidiada. Aquesta última està constituïda per dues absidioles laterals, dedicades a sant Pau la nord i a sant Andreu la sud, posteriorment consagrada a la Mare de Deu del Roser, i el gran absis central, amb girola interior de dues plantes, la superior afegida segurament durant el s. XI i una cripta al subsòl que aprofita parcialment els vestigis del temple precedent. Els braços del transepte sobresurten del volum de la nau, de

manera que la planta adopta una forma cruciforme ben definida. La nau central és coberta amb volta de canó seguida i les laterals, molt més estretes, ho són amb volta de quart de cercle. La seva coberta, a doble vessant, era originalment resolta amb lloses que encara es conserven sota la teulada de coure actual. La separació entre les naus laterals i la central està constituïda per sengles tirades d'arcs formers sostinguts per dos tipus de pilars amb alts podis, que subdivideixen la nau central en dos àmbits ben diferenciats. Els pilars de les dues tramades de la meitat ponentina són de planta quadrada i damunt dels podis es drecen dues columnes que sustenten els arcs formers, mentre que els de les altres dues tramades de llevant són de planta en forma de T i sobre el podi elevat es drecen tres columnes, dues corresponents als arcs formes i la tercera de sustentació d'un segon ordre columnari d'on arrenca l'arc toral de la nau central. Els capitells són d'una gran singularitat i combinen els models d'arrel clàssica amb les decoracions geomètriques i d'entrellaços. El transpte és cobert per una volta de canó a un nivell més baix que les naus. Damunt dels extrems dels seus braços s'elevaven sengles torres de les quals actualment sols resta del costat nord o de Sant Miquel. Aquesta última està constituïda per un únic pis on hi ha situada la capella de Sant Miquel, la capçalera de la qual sobremunta una petita cepelleta anomenada de l'Anacoreta, que alhora està bastida damunt de l'absidiola nord. La torre de l'extrem sud va caure o fou enderrocada i només és conserven parcialment els finestrals de la seva façana meridional. Recentment han estat localitzats els vestigis d'una capella aixecada sobre de l'absidiola sud i adossada a la façana est de la torre meridional, similar a la que es troba sobre l'absidiola de tramuntana.

La façana principal de ponent del temple és precedida per una gàlilea, on s'obra la porta anomenada fèrrea i santa, a la qual s'avantposa d'un estret pòrtic o avantgalilea d'època tardana. La galilea, bastida damunt d'un alt terraplè, és un cos rectangular adossat al frontis principal del temple i de menor alçada, cobert a dues vessants amb una volta central de canó i dues laterals de quart de cercle, segons la mateixa configuració que les naus del temple, separades per sengles arcs formers de mig punt que arrenquen de quatre pilastres rectangulars adossades als murs. El seu portal exterior és d'arc de mig punt amb petites dovelles ben escairades i damunt seu s'obra una finestra de notables dimensions. A la façana de migjorn de la galilea hi ha una porta, sobrealçada respecte l'actual nivell de paviment, per la qual s'accedia a un cobert exterior, des d'on en angle recte s'entrava al primitiu

clos monàstic per un portal obert sota del campanar romànic del s. XII, però justament la construcció d'aquesta torre va anul·lar l'esmentat pas. Tan la situació elevada de la porta de la façana sud com el rebaix dels brancals del portal de ponent palesen que originalment el paviment interior de la galilea era força més alt que l'actual amb un complex joc de nivells ara desaparegut. L'obra de la galilea es data poc després de l'edificació del temple, segurament dins del s. XI. Aquest porxo va actuar en principi de centre distribuïdor dels accessos a les principals dependències monàstiques, així a través seu es donava pas directament a l'interior de l'església o bé per la porta situada a la façana de migdia s'accedia al recinte claustral. Les reformes efectuades al monestir durant el s. XII deixaren sense servei aquest darrer pas i l'entrada al clos claustral es va traslladar al centre de l'ala de dependències de ponent. El portal major de la façana principal del temple presenta dues fases ben diferenciades. De la més primitiva es conserven parcialment els brancals, els arrancaments laterals de l'arcada de mig punt i una arquivolta superior amb una motllura decorada amb un escacat. La reforma del s. XII va consistir en adossar davant i a l'entron de la porta primitiva un massís de formigó destinat a fer de suport de les plaques de marbre esculptat que constituïren el nou portal obra del mestre de Cabestany, actualment perdut.

L'excavació arqueològica de l'interior del temple ha aportat un millor coneixement de la capçalera i en concret de l'ordenació de l'absis central, constituït per la girola perimetral, l'espai pròpiament presbiterial i la cripta semisoterrània. El deambulatori, de dues plantes, es comunica amb el presbiteri per tres tirades d'arcades, inicialment sostingudes per pilars massissos i posteriorment substituïdes per parelles de columnes entre els s. XII-XIII, mentre que el pis superior, bastit en la segona fase de l'obra de l'església, ho fa per tres finestral que d'origen s'obrien a l'exterior. La girola alta comunica amb les torres nord i sud del transepte des de l'escala de cargol que puja a la capella de Sant Miquel. L'accés al corredor baix del deambulatori es feia conjuntament amb el de la cripta, per sengles escales descendents des del transepte que desembocaven en uns replans en els quals s'obria al mur de contacte amb les absidioles unes fornícules o arcosolis laterals, actualment molt defigurats i a partir d'aquí sortien dues tramades d'escales paral·leles, una que baixava vers la cripta i una altre ascendent cap a la girola inferior. Aquesta disposició original sols ha pogut ser observada en el costat meridional, on malgrat les reformes posteriors es conser-

va amb força integritat. Els arcosolis esmentats devien tenir un destinació funerària perquè en el del costat de migdia hi havia, segons el testimoni de Jeroni Pujades a inici del s. XVII, l'epitafi funerari dedicat a Tassi (Mundó, 1965), al mateix lloc on l'any 1962 va ser trobat l'únic fragment conservat d'aquesta làpida (Badia a *Catalunya Romànica*, 1990, 735). La cripta tenia l'accés pel doble sistema d'escalas laterals descrit anteriorment i presenta a l'interior una planta força complexa que ocupa l'espai semicircular comprès entre la cara externa de l'absis de l'església primitiva i la cara interna del basament de l'absis de l'església actual. L'acondicionament d'aquest espai va comportar el rebaix de la penya i l'escapçament de dues tombes antropomorfes tallades a la roca. En contra del que sovint s'havia suposat, l'excavació arqueològica ha permès determinar que la cripta no va tenir mai cap accés central.

El presbiteri ha estat molt alterat, primer per la recerca de tresors i més recentment per exploracions que no han deixat cap registre, de forma que l'excavació efectuada el 1994 sols ha pogut extreure una informació molt fragmentària de l'evolució en la seva organització. Segons informen les descripcions Jeroni Pujades d' inici del s. XVII (Mayer, Rodà, 1992) i la de Francisco de Zamora de final del s. XVIII (1973, 345) l'espai era ocupat per un altar constituït per una gran ara de marbre, sonstinguda, entre altres peces per dues làpides romanes. Uns buscadors de tresors trobaren l'any 1810 als peus de l'altar i dins d'una caixa una ara portàtil, una estauroteca, una crismera i tres lipsanoteques (Gudiol, 1917), conservades actualment al Museu d'Art de Girona. D'aquest dipòsit sols l'ara pot ser datada amb certa precisió per la gafia de la inscripció que conté i que sembla situar-se cap a mitjan s. X (Mundó a *Catalunya Romànica*, 1994, 159 nota 53). Al centre del presbiteri hi ha un cambra rectangular soterrània, destinada segurament a reconditori de relíquies, adossada a la cara interior del mur del basament del temple primitiu, que s'ha trobat completament buida. Tot i que no correspon a l'obra inicial de l'església, la seva cronologia sembla poc posterior a la seva edificació. La instal·lació d'aquesta cambra va comportar la modificació de l'ordenament del presbiteri, que va restar esgronat en tres nivells, el primer i superior situat damunt de la volta de la cripta, el segon en el pla del reconditori i el tercer o inferior al peu de l'arc triomfal. El reconditori fou obliterat en una data desconeguda, però anterior al s. XVI i aleshores el presbiteri va restar compartimentat en quatre nivells a l'avançar un nou graó davant de l'arc triomfal i sobrealçar els altres.

Les similituds constructives indiquen que al mateixa programa arquitectònic de l'església pertany l'edifici exempt de planta rectangular i notables dimensions amb una destinació original desconeguda, tal vegada sala de monjos i posteriorment ocupada pel refectori, que es troba situat a la banda sud de l'església i separada d'ella per un espai inicialment obert. En aquest àmbit, limitat al nord per l'església, a l'est pel l'edifici més arcaic de tot el complex, al sud per la sala que més tard fou refectori i a l'oest pel pendent del terreny rocòs, es va bastir un claustre de quatre galeries amb porxo d'arcades lleugerament ultrapassades que s'ha de datar a cavall dels s. X-XI. L'edificació del claustre va comportar l'enderroc d'algunes edificacions de la fase precedent que s'aixecaven en aquest indret, l'obliteració de la necròpoli que parcialment s'hi extenia i també l'anivellament parcial de la zona. Possiblement a ponent de l'ala occidental del claustre hi havia un pati a un nivell més elevat que el del claustre. D'aquesta manera el recinte monàstic situat a migdia de l'església devia quedar organitzat al voltant del claustre baix a llevant i del pati alt a ponent, separats entre ells per la galeria transversal que connectava el braç sud del transepte amb la porta del refectori o sala de monjos. L'organització claustral del monestir de Sant Pere de Rodes és l'exemple més antic que es coneix a Catalunya d'aquesta tipologia arquitectònica, on va ser introduïda per influència dels models dels monestirs carolingis cap a l'entorn de l'any mil. Si tot fa pensar que la cel·la precedent estava formada per un seguit d'edificacions semindependents, sense una estricta articulació arquitectònica, amb l'adopció de l'organització claustral el nou cenobi es va transformar en un complex de caràcter compacte i centralitzat, ben propi d'un enclavament feudal.

Un cop conclosa o molt avançada l'obra de l'església i abans de la implantació del claustre s'afegiren consecutivament dos arcosolis a l'exterior de la façana sud del temple. El més antic se situa entre el transepte i l'absidiola, mentre que el segon s'adossa lateralment al primer arcosoli per la banda oest. El material petri i les característiques constructives del més antic són idèntiques a les emprades en l'església, mentre que les del més modern ho són a les del claustre, que més avall s'expliquen. La funció sepulcral d'aquests elements s'ha de relacionar amb l'ús funerari de l'espai situat als peus de la façana meridional de l'església, així com amb la tomba singular que es troba a la base del contrafort meridional de l'absis central. Aquest enterrament de caràcter secundari consisteix en un massís de pedra i claç de forma semicilíndrica amb una cambra interior de reduïdes dimen-

sions, totalment closa i inaccessible. Sembla que en la conjunció de l'absis major i l'absidiola nord hi havia un enterrament similar, encara que els seus vestigis es troben tan alterats que fan difícil la plena identificació. No hi ha constància de sepultures d'aquesta tipologia en contextos catalans coetanis i per contra recorda poderosament les *cupae* romanes (Mataró, Burch, Carrascal, Puig, Vieyra, Riu-Barrera, 1994, 148-149).

Al davant de la terrassa que precedeix el bloc d'entrada, just on desemboca el camí d'accés al monestir, es troben els vestigis d'un edifici aïllat conegut per l'hospital perquè probablement fou destinat a hostatgeria i que correspon a aquesta mateixa fase. De l'edifici només subsisteixen els murs perimetrals i la seva estructura era molt simple, amb una estança única de planta rectangular situada al nivell superior i una planta inferior a la meitat sud. A la façana est s'obra una porta amb arc de ferradura. Per les seves característiques constructives amb les arestes de grans carreus de gneis de bona talla i llenços d'aparell irregular que alterna filades d'espiga, no hi ha dubte que correspon al mateix programa constructiu de l'església i la sala de monjos o refectori. El seu notable distanciament respecte les altres edificacions coetànies, sembla indicar que l'establiment monàstic era constituït en aquest període per edificacions exemptes, potser encara no massa articulades i que devien ocupar una notable extensió.

EL CLAUSTRE PRIMITIU O INFERIOR

El claustre primitiu, al qual avui després del seu descobriment es coneix per claustre inferior, és de planta trapezoidal i s'organitza en quatre galeries porxades amb coberta de volta de canó. La seva tècnica constructiva difereix completament de l'església, sala de monjos o refectori i hospital, al substituir els paraments de maçoneria amb filades d'aparell d'espiga i grans carreus de gneis a les arestes per un de factura molt més senzilla a base d'aparell de pedra esquistosa o llosenca de disposició i tamany irregular completament amarat amb morter de calç i voltes afaiçonades amb cindres de llistons. De les seves galeries la est és l'única que es conserva en tota la seva integritat, paral·lela a l'antic edifici de llevant. La galeria nord va perdre la volta al bastir el claustre romànic i està afegida al tester meridional del transepte així com a l'absidiola sud on es recolza damunt dels dos arcosolis esmentats més amunt. La galeria de migdia també està mancada de volta per la mateixa raó que l'anterior i s'adossa a la façana de tra-

munta del refectori o sala de monjos. Ambdues galeries, però, conserven vestigis febaents de les voltes que les cobrien. Per últim, la galeria de ponent ha desaparegut pràcticament del tot a causa, primer de la construcció del claustre superior i molt més tard per la instal·lació d'una cisterna, de forma que en l'actualitat d'ella sols resten els pilars de les arcades nord i sud del seu porxo.

Les obres d'anivellament prèvies a la construcció de les galeries consistiren en l'aterassament de la meitat llevantina, mentre que en el sector de ponent, tant les galeries sud i oest com en menor mesura un tram de la nord s'instal·laren en el pla inclinat de la roca natural que descendeix del sud-oest vers el nord-est. D'aquesta manera la superfície de circulació del claustre és notablement irregular i tres de les ales així com el pati central presenten trams d'un acusat pendent. Sembla que el cos de les galeries esmentades es va adaptar a aquesta disposició i tan les seves voltes com cobertes eren paral·leles al pla inclinat del sòl, encara que aquest extrem no es possible de confirmar per la seva completa desaparició. Rest a pendent d'estudi la peça situada damunt de la galeria oriental i actual ala est del claustre superior, molt modificada en època tardana i que es troba en un avançat estat de ruïna, que podria ser una obra constructivament unitària amb la galeria baixa o bé tractar-se d'una remunta posterior. L'existència d'una graonada a la part alta de l'arcada del porxo nord potser correspondria a una escala d'accés a un pis aixecat també sobre d'aquesta ala. En conseqüència cal admetre la possibilitats que almenys les galeries nord i est tinguessin d'origen o abans de la construcció del claustre romànic una planta alta.

Els porxos de les tres galeries conservades difereixen notablement entre si. Així el septentrional disposa d'una única arcada de mig punt, de major dimensions que les restants i que es troba molt deformat per lesions estructurals notables a causa de carregar damunt seu el pilar de l'angle nord-est del claustre superior. Aquest presenta també patologies en la unió amb el porxo romànic de tramuntana, degudes probablement a la deformació de l'arcada que li fa de base. L'obertura del porxo nord del claustre primitiu va ser paredada probablement abans de la construcció del segon claustre. La galeria est està coberta amb volta de canó, reforçada per arc torals i presenta a ponent un porxo de dues arcades d'idèntica tipologia amb arcs ultrapassats i escanyats sobre massissos pilars de secció rectangular. Pel costat oriental la suporta una tirada d'arcs formers adossats a l'edifici

preexistent. La galeria s'allarga cap el nord fins a tocar gairebé l'absis major, on queda totalment oberta. Aquesta disposició sembla original, encara que el sector ha estat objecte de nombroses modificacions al llarg del temps. De tota manera, cal remarcar que aquesta obertura que permet la comunicació directa des del claustre cap a altres zones del cenobi es troba en altres monestirs de l'onzena centúria com ara els de Santa Maria de Roses, Sant Pere de Casserres i Sant Pere de la Portella. Els passos d'aquesta mena, de major entiat que un simple portal, varen desaparèixer en els claustres del s. XII.

La galeria meridional es suportada per dos arcs formers adossats a la façana septentrional del refectori o sala de monjos, similars als de l'ala est i per un porxo obert al pati amb dues arcades asimètriques i extremadament singulars que s'adapten al pendent del terreny. La volta, completament desapareguda, sembla que disposava d'un arc toral en el seu lliament amb l'ala de ponent. En aquest punt el sòl de la galeria s'eleva notablement cap a occident al seguir el desnivell de la roca fins a la unió amb l'ala oest en un pla horitzontal situat davant de la porta primitiva del refectori. Des d'aquest nivell una escala tallada a la roca comunicava les galeries claustrals amb el possible pati situat a ponent. L'accés al refectori fou sobrealçat amb motiu de la construcció del claustre superior romànic i els brancals del portal més antic, ara postats al descobert, quedaren ocults sota seu. Atesa la situació topogràfica molt més elevada de la galeria de ponent respecte a les altres, la construcció del claustre superior primer i després de la cisterna varen provocar la seva pràctica total desaparició. D'aquesta ala sols es conserven els pilars extrems del seu porxo que presenten traces de l'arrencada de les arcades que devien ser similars en nombre i tipologia a les de la galeria est, es a dir amb un pilar central i dos arcs ultrapssats i escanyats. La cota idèntica del basament d'ambdós pilars indica que la galeria s'assentava sobre un pla horitzontal al mateix nivell que la porta del refectori i que la seva unió amb la galeria nord, més baixa, s'havia de resoldre amb una graonada. Del mur que tancava la galeria per l'oest sols resta el petit segment que s'entrega al frontis del transepte amb vestigis d'una obertura.

Com s'ha dit, l'edificació del claustre és molt uniforme i força rústega en comparació amb les obres de la fase precedent. Per les juntes constructives es coneix que primer es bastiren les galeries est i oest, mentre que les nord i sud ho foren més tard, encara que sembla fora de dubte que obeixen a un únic projecte arquitectònic i la seva execució constructiva es

idèntica en totes quatre galeries. Segurament la primera ala bastida fou l'occidental per protegir el pas entre l'església i el refectori o sala de monjos, tal com també va succeir en d'altres monestirs com el de Sant Sebastià dels Gorgs (Adell, Español, Pladevall, 1982, 154-166). Amb aquest primera galeria quedaria tancat el futur recinte claustral i se segregaria el pati alt de ponent, situat a un nivell més enlairat i al qual s'accedia per l'escala del costat de la porta del refectori. Seguidament es devia bastir la galeria de llevant, en el mur posterior del qual es va instal·lar una tirada d'arcs formers similar als arcosolis de la façana sud del temple encara que segurament sense funció funerària. Després s'aixecaren les ales nord i sud i mentre a la primera d'elles s'aprofitaren els arcosolis preexistents, a la segona es repetiren aquests elements sense que es pugui descartar que poguessin haver contingut també sarcòfags exempts.

Cal tenir present que aquest claustre es va implantar en un espai emmarcat per un seguit de construccions preexistents, es a dir l'edifici de llevant, l'església i el refectori o sala de monjos. El fet que aquestes dues últimes corresponguin al mateix programa constructiu i que se separeixin entre elles per deixar un buit intermedi fa pensar en la possibilitat d'un predefinició del pati, encara que les galeries claustrals no es bastissin fins més endavant i per un equip de constructors diferent com ho indiquen les notables divergències entre una i altre obra. En conseqüència el claustre no es pot considerar a dreta llei l'element generador de l'organització monàstica sinó una intrussió articuladora de l'estructura precedent. Aquest, però, no és l'únic cas on es detecta un decalatge entre la formalització de l'ordenament de les dependències monàstiques a l'entorn d'un pati que més tard fou dotat de galeries porxades com es pot observar per exemple a Sant Cugat del Vallès, on les primeres es daten entre el s. X-XI mentre que les segones corresponen al pas del s. XII al XIII.

La decoració mural fou l'únic element ornamental d'aquest claustre i d'ella es conserven dos conjunts pictòrics situats a les galeries nord i sud. El de la galeria meridional es troba situat entre els dos arcs formers i representa un lleó amb traç lineal que combina els colors negre, vermell i ocre. La zona més degradada és el cap de la fera i el coll que posseeix una tupida crinera. Les extremitats anteriors estan en posició pseudorampant i així la pota esquerra es doblega mentre que la dreta, igual que les extremitats posteriors, reposa a terra i les grapes destaquen per l'exagerada representació de les urpes. Envoltat la figura un marc d'un sols traç de pintura verme-

Illa, llevat del costat dret on hi ha una sanefa vegetal. L'altre fragment pictòric correspon a la galeria nord i estava situat entre la volta i l'arcada de comunicació amb l'ala oriental. Es tracta d'una representació de la Crucifixió on s'observen dues fases de pintura sobreposades. La més antiga és monòcroma amb traç vermell. La composició està centrada pel Crist crucificat amb un sol esplèndid i una lluna en quart minvant personificades a banda i banda del registre superior. Per sota del braç esquerre es troba la representació del bon Iladre, sant Dimes, crucificat i en un extrem més baix es distingeixen dos soldats amb llances i altres figures de difícil identificació. La representació d'aquests personatges sembla repetir-se a la banda dreta de la composició. En un segon estadi la figura central fou repintada amb la incorporació al capdamunt de la creu de la inscripció *Jesus Nazareus Rex Iudeorum*, de la qual només en queda un petit fragment (Mataró, Burch, Carrascal, Puig, Vieyra i Riu-Barrera, 1994, 50).

Fora de l'església i del recinte claustral, poc se sap de la resta del complex monàstic i del seu entorn. De tota manera, com s'ha indicat a occident de la galeria oest del claustre inferior i a un nivell més elevat es trobava un pati, segurament rectangular, que era limitat per un cos de dependències precedent a l'edificació que actualment constitueix l'ala ponentina del recinte claustral romànic i que està emmarcada a un cap pel campanar i a l'altre per la torre. La construcció actual correspon bàsicament als s. XII-XIII i compta amb importants reformes posteriors fins el s. XVIII, si bé integra notables preexistències, encara insuficientment conegudes però que permeten reconèixer la presència d'edificacions dels s. X-XI. Al peu del del cloquer i com a basament d'aquest es conserva el primitiu pas amb volta de canó pel qual s'accedia a l'interior del recinte monàstic vers l'any mil, com s'ha explicat abans. Els murs perimetrals de la planta baixa del campanar i de l'ala de dependències occidental integren els murs d'una edificació d'una sola planta amb coberta a doble vessant i façana ponentina amb finestrelles emmarcades a l'interior per arcosolis.

Davant d'aquest edifici i en el pendent del terreny que descendeix de sud cap a nord es va estendre una necròpoli de la qual ha estat excavat el sector que actualment correspon al subsòl de la terrassa intermèdia del pati d'entrada, però que devia continuar sota el sector central del bloc d'entrada. En una primera fase aquesta necròpoli estava formada per sepultures semiexcavades al terreny natural i completades amb lloses, orientades est-oest. En un segon estadi, emmig de les sepultures es bastiren dos arcosolis

exempts amb coberta a dues vessants, destinats a monumentalitzar sengles enterraments. La cronologia d'aquestes fases resulta molt difícil d'establir per la manca d'elements de datació i la pèrdua de la relació estatigràfica amb les construccions de l'entorn, però hi ha la possibilitat que el seu origen sigui coetani amb la cel·la primitiva. Posteriorment, vers el s. XI, el més septentrional dels arcosolis es va integrar en un mur de contenció adosat a l'angle sud-oest de la galilea i que va formar una terrassa alta d'enfront de l'ala oest del monestir, destinada a cementiri, separada del pla baix de davant de l'església. Sembla ser que el terraplè superior va mantenir l'ús funerari, almenys fins els s. XII-XIII amb la reforma de les dependències de ponent per la construcció del campanar i la modificació de l'accés al recinte claustral que abans s'ha explicat.

LES REFORMES DEL MONESTIR (s. XII-XIII). EL CLAUSTRE SUPERIOR ROMÀNIC

L'associació entre l'abadia de Sant Pere de Rodes i la casa comtal sota el patrocini del la qual es trobava el cenobi va interpropre's durant bona part del s. XI arran del greu contenciós desencadenat entre ambdós pel control de diferents dominis. L'enfrontament es va agreujar per la partició entre dues branques del llinatge comtal dels territoris d'Empúries-Perelada i el Rosselló. L'any 1022, en ple conflicte, es va celebrar la consagració del temple, quan l'obra devia estar pràcticament conclosa. Cap a la segona meitat del segle sembla que els dos comtes es repartien el patronatge o domini sobre el monestir, tal com va ser regulat en diferents convenis que es repetiren durant la centúria següent (Miquel, 1947, 210-211, 213-214, 216-217 i 220-221). Després d'aquesta etapa, el cenobi va entrar en una nova fase d'expansió que es va allargar fins al tombant dels s. XIII-XIV i durant la qual s'ampliaren i reformaren profundament les edificacions de la fase anterior, amb un lleguatge artístic i unes formes arquitectòniques plenament romàniques.

El claustre primitiu o inferior es va mantenir en ús fins que a la darrerria del s. XII (Lorés, 1994) va ser colgat en una part i enderrocat en altre per tal de bastir un nou claustre de tipologia plenament romànica, que es va superposar parcialment a l'anterior alhora que ampliava les seves dimensions a l'ocupar l'espai del pati adjacent de ponent, de forma que s'u-

nificaren totes les dependències preexistents a l'entorn d'un únic element ordenador. Paral·lelament el temple fou ornamentat vers mitjan s. XII amb una nova portada esculpida obra del Mestre de Cabestany i al seu interior es va remodelar l'arqueria del deambulatori baix amb un joc de pilars i dobles columnes, que sembla datar del tombant dels s. XII-XIII. Les antigues dependències que passaren a conformar les ales del nou claustre foren notablement remodelades i a més fou aixecat el campanar romànic. Els accessos al cenobi es varen dividir en dos recorreguts independents, un d'accés al temple des de la galilea i un altre d'entrada al recinte claustral des del centre de l'ala occidental, entre el cloquer i la torre meridional. Davant seu, el que havia estat terraplé del cementiri en les fases precedents es va convertir en una esplanada de recepció, protegida més tard per un portal fortificat que va donar origen al bloc d'entrada.

Tot i les reformes d'aquesta fase, el complex monàstir no sols no va alterar el seu caràcter de nucli compacte i centralitzat per un claustre que havia adoptat entre els s. X-XI, sinó que aquest va quedar reforçat i plenament afermat. Així doncs, a Sant Pere de Rodes es pot resseguir amb certa precisió el procés pel qual els establiments monàstics de la Catalunya Vella evolucionaren des de formes d'ordenació poc articulades en les seves fases més primitives vers l'adopció de la tipologia claustral, que es va generalitzar de forma exclusiva a l'occident europeu i de forma paral·lela a la seva transformació en enclavaments del poder feudal.

BIBLIOGRAFIA

- Abadal i de Vinyal, R. d', 1986, *Catalunya Carolíngia* vol. I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Adell, J., A., 1990, *Arquitectura alt-medieval a Catalunya. Una definició del tipus monàstic i canonical dels s. IX al XII*, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona - U.P.C., (Tesi doctoral inèdita).
- Adell, J.A.; Español, F.; Pladevall, A., 1982, *El monestir de Sant Sabastià dels Gorgs*, Artestudi (Art Romànic, 15), Barcelona.
- Autors Diversos, 1993, "El Pla Director de Sant Pere de Rodes. Estudi, excavació i restauració de l'antic monestir", *La Punxa* (Girona), núm. 17, p. 2-17.

- Badia, J., 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II.B, Diputació Provincial de Girona, Girona, p. 47-144. Nova edició augmentada de 1985.
- Baraut, C., 1980, "Els documents, dels anys 981-1010 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* (Seu d'Urgell), núm. 3, p. 7-166.
- Bastardes i Parera, R., 1982, "La "Vocació de Pere" i el seu autor", *Quaderns d'estudis medievals* (Barcelona), núm. 7, p. 392-400.
- Bonnassie, P., 1976, *La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle*, Publications de l'Université de Toulouse - Le Mirail, vol. 2.
- Burch, J.; Mataró, M.; Puig, A.M., Vieyra, G., 1991, *Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia (Memòria inèdita).
- Burch, J.; Mataró, M.; Puig, A.M., Vieyra, G., 1992, *Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia (Memòria inèdita).
- Catàleg d'escultura i pintura medievals. Fons del Museu Frederic Marès*, 1991, vol. 1 Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- Catalunya Romànica*, 1989, vol. VIII, 1990 vol. IX, 1994, vol. I, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- Fabre, G., Mayer, M., Rodà, I., 1991, *Inscriptiones romaines de Catalogne III Gérone*, Diffusion de Boccard, Paris.
- Gudiol, J., 1917, "Un tesoro sagrado", a *Anuario eclesiástico* (Barcelona), III p. 101-108.
- Lorés Otzer, I., 1994, *El claustre romànic de Sant Pere de Rodés: de la memòria a les restes conservades*, Universitat de Lleida (Espai/Temps, 22), Lleida.
- Llopart, J.; Mataró, M.; Puig, A.M., Vieyra, G., 1990, *Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia (Memòria inèdita).
- Mataró, M.; Llopart, J.; Puig, A.M., Vieyra, G., 1989, *Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia (Memòria inèdita).
- Mataró, M.; Burch, J.; Llopart, J.; Puig, A.M., Tió, F.; Vieyra, G., 1991, "Excavacions arqueològiques al monestir de Sant Pere de Rodés. Primers resultats", *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura, Barcelona, p. 159-169.
- Mataró, M.; Burch, J.; Carrascal, C.; Puig, A.M.; Vieyra, G.; Riu i Barrera, E., 1994, "Sant Pere de Rodés. Les excavacions del 1990 al 1992 i les propostes del Pla Director", *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Servei d'Arqueologia - Generalitat de Catalunya, Barcelona.

- Mataró i Pladelasala, M., Riu i Barrera, E., 1994, "Le monastere de Sant Pere de Rodes (Catalogne) des origines au XIe siècle", *Bulletin. Association pour l'Antiquité tardive*, núm. 3 p. 80-85.
- Mayer, M.; Rodà, I., 1992, "La Crònica de Pujades", *Fonaments* (Barcelona), núm. 8, p. 217-219.
- Miquel, F., 1947, *Liber feudorum maior*, vol. II, CSIC, Barcelona.
- Mundó, A., 1965, "Les inscripcions de Tassi i d'Hildesind de Sant Pere de Rodes segons Marca i Pujades", *Homenaje a Jaime Vincens Vives*, Universidad de Barcelona, Barcelona, vol. I p. 293-307.
- Pladevall, A., 1981-1983/1986, "Llegenda i història sobre els orígens del monestir", *Lambard* (Barcelona), p. 19-30.
- Sagrera, J.; Llinàs, J.; Palahí, L., 1994, *Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia (Memòria inèdita).
- Zamora, F., 1973, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial (Documents de Cultura, 3), Barcelona.

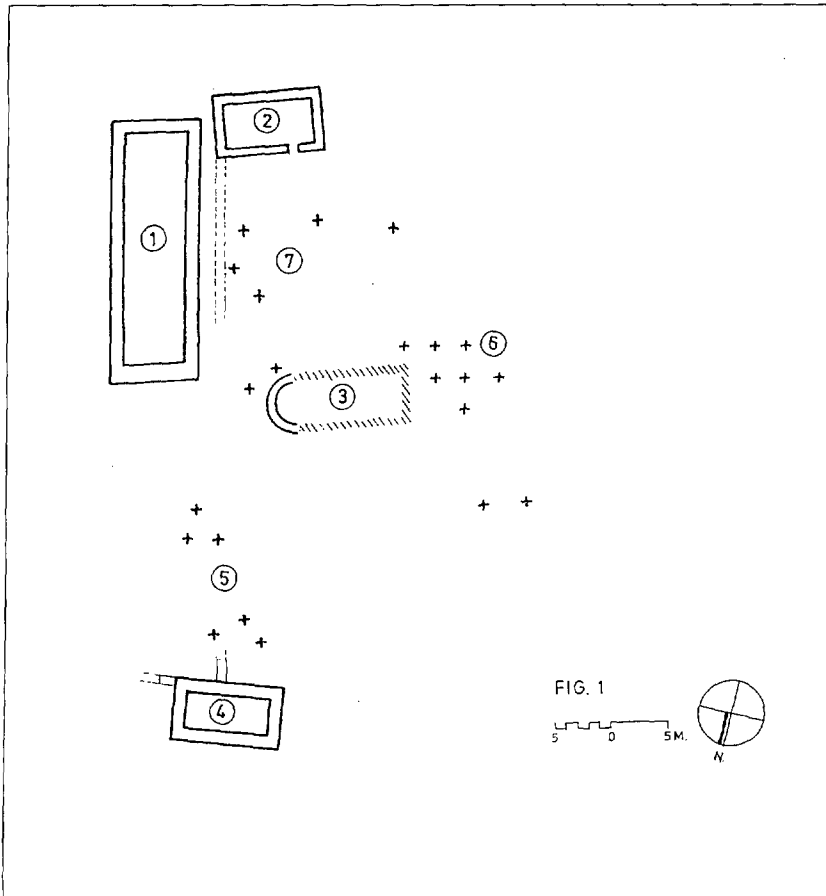

Fig. 1.- Planta de la cel·la (vers primer terç del s. X). Edifici de llevant (1), edifici sota del claustre inferior (2), església (3), edifici sota de la casa de l'abat (4) i necròpolis: sector de la casa de l'abat (5), sector dels peus del temple (6) i sector del claustre inferior (7).

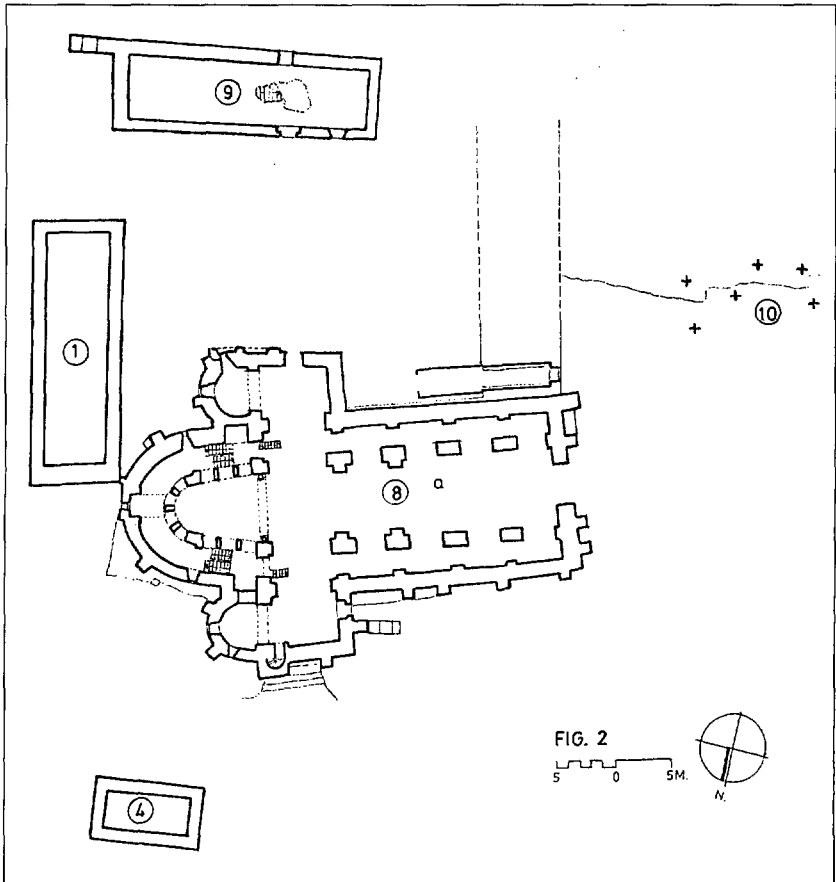

Fig. 2.- Panta del monestir amb les construccions de la primera fase (vers final s. X). Edifici de llevant (1), edifici sota de la casa de l'abat (4), segon temple (8), sala de monjos i refectori (9) i necròpoli sota el pati d'entrada (10).

SANT PERE DE RODES (CATALUNYA). LA CEL·LA I EL PRIMER MONESTIR (S. IX-XI)

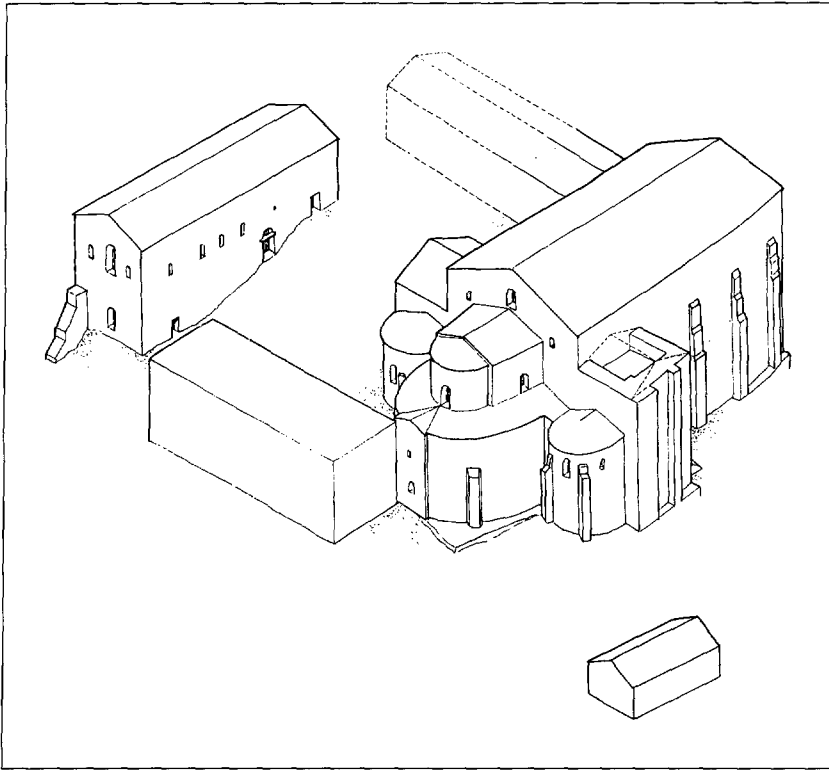

Fig. 3.- Restituïó volumètrica de monestir de Sant Pere en la primera fase constructiva.

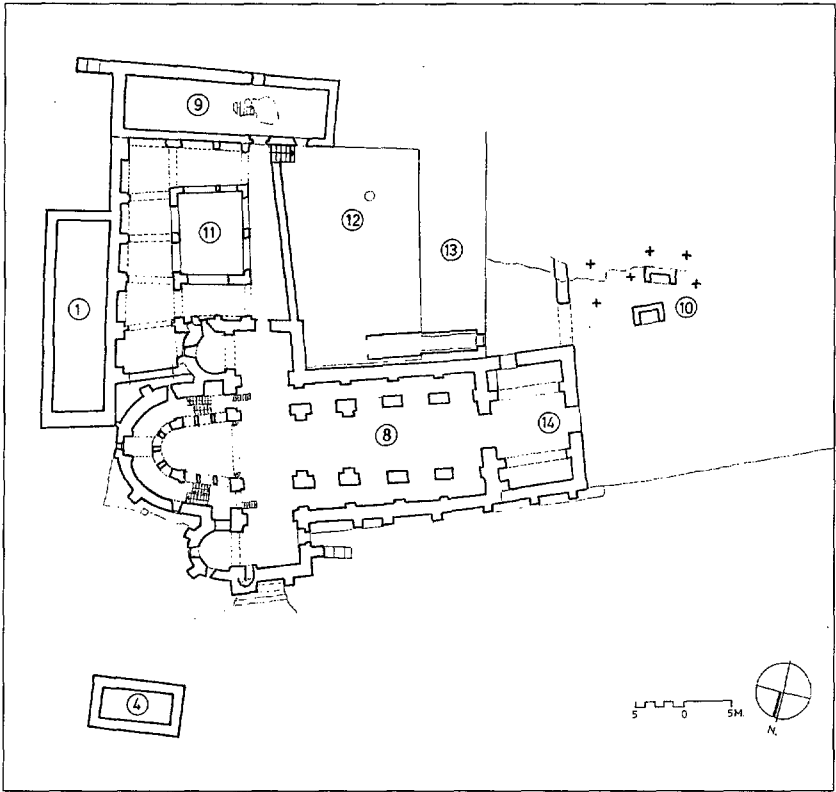

Fig. 4.- Planta del monestir amb les construccions de la segona fase (final s. X - mitjan del s. XI). Edifici de llevant (1), edifici sota de la casa de l'abat (4), segon temple (8), sala de monjos i refectori (9), necròpoli pati d'entrada amb els arcsolis (10), claustre inferior (11), pati alt (12), ala de ponent amb l'entrada al clos monàstic (13) i galilea (14).

SANT PERE DE RODES (CATALUNYA). LA CEL·LA I EL PRIMER MONESTIR (S. IX-XI)

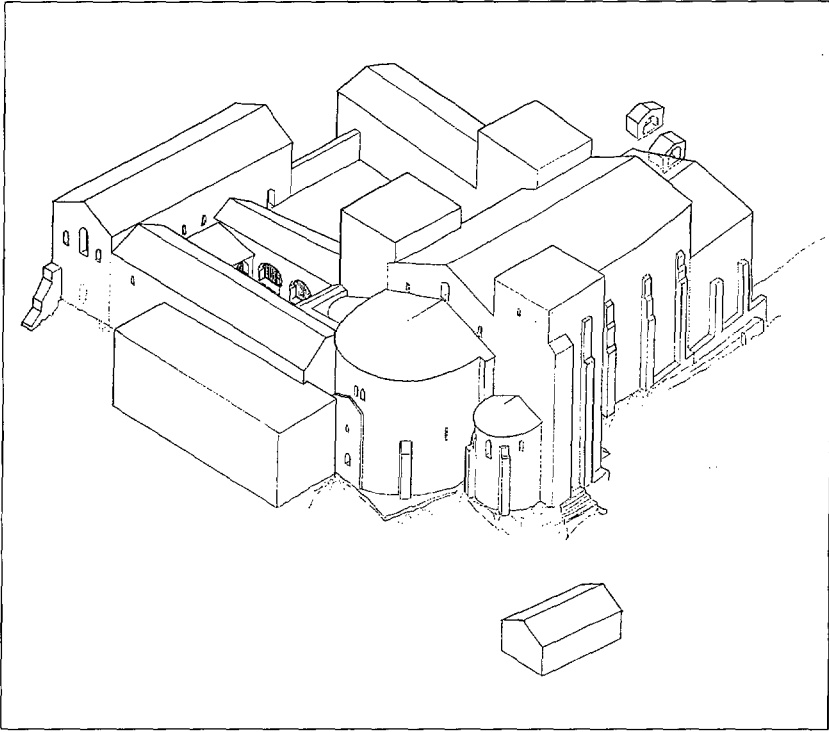

Fig. 5.- Restitució volumètrica de la segon fase constructiva del monestir.